

Börtönügyünk a trianoni határok között a II. világháborúig
(Hungarian Prison Service within the Post-Trianon Borders until WWII)

Absztrakt

A trianoni békediktátum a magyar büntetés-végrehajtás intézetrendszerét is jelentős mértékben megcsönkította. Emellett az ország nehéz gazdasági helyzetbe került, amit súlyosbított a nagy gazdasági világválság. Ezek a körülmények rányomták a bélyegüket a két világháború közötti magyar büntetés-végrehajtásra. Ennek ellenére azonban a magyar börtönügy — szerényebb mértékben ugyan mint a két világháború között és ellentmondásos módon ugyan, de — mégis fejlődött. A két világháború közötti időszak azonban a magyar börtönügy számára nem volt elegendő arra, hogy a trianoni békediktátumból származó megcsönkításokat kiheverje és a háború előtti színvonalra fejlessze fel újra a magyarországi büntetés-végrehajtási intézményrendszert. Mindez azonban nem von le semmit a korabeli szakjogászok és börtönügyi szakemberek tiszteletre méltó igyekezetéből, máig példamutató tevékenységéből.

Kulcsszavak

Letartóztató intézet ; büntetőintézet ; államfogház ; fegyintézet ; dologház.

Abstract

Like the country itself, the Hungarian penal institution was significantly truncated as a result of the dictated peace Treaty of Trianon. Hungary went through hard economic times, which were exacerbated by the Great Depression. These circumstances had a major impact on the Hungarian penal institution during the Interwar Era. However, despite these circumstances, Hungarian prison service – though to a lesser extent than during the Interwar Era and contrarily to expectations – nonetheless evolved. The Interwar Era, however, proved too short for the Hungarian prison service to recover from the truncation caused by the Treaty of Trianon and to raise standards back to prewar levels. The blame for the lack of success should not be put on the legal professionals and prison specialists of the era, however, whose hard work and efforts remain worthy of emulation.

Keywords

detention center ; penal institution ; state prison ; jail ; workhouse

*

Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) : <https://orcid.org/0000-0002-0479-6371>

Institutional attachments

= Szerző intézményi kötődései :

- *Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement* = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság

- *Hungarian Prison Society*

= Magyar Börtönügyi Társaság

- *University of Szeged*

= Szegedi Egyetem

- *University of Miskolc*

= Miskolci Egyetem

@: lowiz@t-online.hu

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2018. XI. 16.

Date of acceptance = elfogadás dátuma : 2018. XII. 1.

DOI : 10.31627/RTF.XXVIII.2018.56N. 61-70P

1. A hazai börtönügy korábban kialakított feltételrendszere a trianoni diktátumot követően jelentősen meggyengült. A gondot nem feltétlenül az intézetek hiánya jelentette, hanem a dualizmus idején kialakított, a századforduló táján már szisztematikussá tett *fegyház-börtön-fogház hálózat megbomlása*. A háború utáni rendezés következtében a magyar büntetés-végrehajtás elveszítette a lipótvári, az illavai és a nagyenyedi fegyintézetet (33 %), továbbá 42 törvényszéki (64,4 %) és 200 járásbírói fogházat (63,9 %). Ily módon a háborút megelőző intézeti állományból mindössze 6 fegyintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbírói fogház maradt az igazságügyi kormányzat birtokában.¹ **(L.sz. melléklet)**

Tekintettel a magyarországi tanácsköztársaságot követő megtorlásra és a háborút követő elnyomódásra válaszul ugrásszerűen megnövekvő kriminalitásra, s a börtönügyi igazgatásban a szerkezetváltozás miatt bekövetkezett átmeneti zavarodottságra, a büntetés-végrehajtás rendkívüli feladatokkal volt kénytelen szembenézni. A megkisebbitett ország-területre eső letartóztatottak száma megduplázódott és az intézetek túlszűfoltakká váltak (az új határok között 1920 májusában a rablétszám meghaladta a 14 ezret, holott a háború előtt 7 700 körül mozgott az ugyanezen területre vetített mutató). A túlszűfolttság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős minőségromlása, az élelmezési problémák, a ruha- és munkanyag hiánya, a fűtetlenség, s nem kevésbé a büntetés-végrehajtási őrseg végletes kimerülése.²

A börtönügy jogi környezete a világháború után lényegesen nem változott. A rezsim jogfolytonosság-eszményének megfelelően e területen sem törekedtek valamiféle újraszabályozásra, csupán kisebb korrekciós kiegészítéseket eszközöltek. A leglényegesebb változások a rabmunkáltatás, az élelmezés és a szigorított dologház bevezetése körül voltak.

2. A rabmunkáltatás fő vonása az első világháborút követően az ipari jellegűről a mezőgazdasági termelésre való áttérés volt. Növelte az agrárgazdaságok esélyeit az is, hogy a az ipari központjainak jelentős részét veszített Magyarország gazdasága is agrárjellegűvé formálódott, de az érvek között jelentősen nyomott a latban, hogy a letartóztatott népesség közel negyven százaléka a mezőgazdasággal foglalkozók köréből került ki. 1919-ben az igazságügyi kormányzat a hartai közvetítő intézetet országos közvetítő intézetté alakította át és földműves munkára alkalmas fegyház- és börtönbüntetésre ítéleteket helyezett ide. A termőterület megnövelése érdekében a kezdeti hartai 233 kat. hold terjedelmű kincstári ingatlant kiegészítették úgy, hogy a 20-as évek végére a rabgazdaságok kincstári és bérelt földterületekből már összesen 7 100 kat. holddal rendelkeztek.³ A törvényszéki fogházak élelmezését 1921. X. 1-től az addigi vállalkozói rendszer megszüntetésével az országos büntetőintézetekéhez hasonlóan házi kezelésbe vették és a nyersanyagszükséglet biztosítására a törvényszéki fogházak mellett rabkertészetek létesültek.

3. A húszas évek végén a magyar büntetés-végrehajtás intézményrendszere új elemmel bővült. Magyarországon az 1928. évben vezették be a *szigorított dologház* intézmény típust.⁴ A szigorított dologház elméleti megalapozását azok a korabeli nézetek szolgáltatták, melyek szerint megrögzött büntetettekkel szemben nem elegendő a szabadságvesztés, hanem határozatlan tartamú fizikai elszigetelésre és biztonsági intézkedésre is szükség van. A szigorított dologház tartama ennek megfelelően – a törvény szerint – három évnél nem lehetett kevesebb és elvileg életfogytiglan is terjedhetett. Végrehajtási rendszerére a legsúlyosabb szabadságvesztési nemnek, a fegyháznak szabályai voltak irányadók, kombinálva a dologház néhány előírásával. A törvény a végrehajtás vezető elvének a munkára nevelést és a munkaszorgalomra szoktatást tekintete, ennek érdekében szigorú munkakényszert írt elő. A gyakorlatban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a szigorított dologház többre, mint a közveszélyes bűnözők ártalmatlanná tétele, a társadalomtól való elszigetelésükre, nem vállalkozhat. A beutaltaknak a törvényhozó szándéka szerint „munkás emberré nevelésére” az ehhez vezető feltételek és módszerek teljes hiányából fakadóan csupán jószándékú törekvés maradt. A törvény – mint a dologházaknál – itt is különálló intézetek létesítését irányozta elő, ez azonban nem valósult

meg, ezért a férfiakat a soproni fegyházban a nőket a márianosztrai fegyintézetben helyezték el „ideiglenesen”. Mindenesetre a dologházzal ellentétben a bírói gyakorlat szívesen élt ezzel a kemény büntetőjogi eszközzel (1935-ben 466 férfi és 75 nő volt szigorított dologházi őrizetben).⁵

4. A fiatalok büntetés-végrehajtása területén a két világháború között az 1908-as novella elvi céljaitól messze eltávolodott bírósági gyakorlat. A magyar bíróságok évente átlagosan mintegy 600-700 esetben mondtak ki fogházbüntetést fiatalokra, ennek is mintegy 80 %-a egy hónapon aluli tartamú volt. A tartósan alacsony létszámú fiatalok elítélt (amely nem haladta meg országosan a 150 főt) különleges kezelési feltételeinek kialakítására a korabeli büntetőpolitika nem bizonyult érzékenynek. A 20-as évektől *három törvényszéki fogházat* jelöltek ki: Nyíregyházán a hosszabb ítéletű fiúk, míg a pestvidéki és a pécsi fogházakban a lányok és a fél évnél rövidebb ítéletű fiúk nyertek elhelyezést. A nyíregyházi intézet zárt részében tartózkodó mintegy 40 fő elítéltet kezdetleges körülmények között kézműipari (asztalos, szabó-, cipész és kefekötő-ipari) munkáltatásban, míg mintegy 50 főt a város határában elterülő 750 holdnyi mezőgazdasági területen foglalkoztatták. A tanoncképzés, az iskolai oktatás feltételei a felnőttek elhelyezését is szolgáló intézetben csupán rövid időszakokban voltak megteremthetők.⁶

5. Az intézetek zsúfoltsága a harmincas években megszűnt, majd a gazdasági világválság nyomán ismét nőtt. 1930. I. 1-ig a rablétszám 7 629 főre apadt, a gazdasági világválság hatására azonban a létszám ismét emelkedni kezdett, 1935. január végén a fogvatartottak száma 8 794 fő volt. Ebből az országos büntetőintézetekre 3 012 fő, a szigorított férfi dologházra 466 fő, a szigorított női dologházra 75 fő, a törvényszéki fogházakra 4 187 fő, a járásbírói fogházakra 1 013 fő, a férfi dologházra 17 fő és a női dologházra 24 fő esett.

6. Az elítélteket korra, nemre, műveltségre stb. való tekintettel igyekeztek elkülöníteni. A férfi elítélteket szigorúan elkülönítették a női elítéltektől.⁷ További szabály volt a 24 éven aluliak, az idősebbek és a visszaesők egymástól elkülönített részlegekben való elhelyezése. Az intézet vezetése további elkülönítéseket is végezhetett, pl. az elítéltek közötti műveltség, iskolázottság szerint. A 20-as évektől fokozott gonddal fordultak a beteg elítéltek, különösen a jelentős veszélyt jelentő tüdőbetegek gondozására. 1929-ben felépült a váci fegyintézet országos jellegű új rabkórháza, 18 kórteremmel, 100 ágygal, laboratóriummal, gyógyszerházzal, műtő- és röntgenhelyiséggel, a tüdőbetegek számára nyitott fekvőcsarnokokkal. A tüdőbeteg letartóztatottak számának emelkedése szükségessé tette a Magyar Királyi Országos Gyűjtőfogház kórházában, annak többi részétől elkülönített tüdőbeteg osztályának létesítését is.

Az elmebeteggyanús illetve az elmebetegség vagy speciális kezelést igénylő nyugtalanosság (hisztéria, epilepszia) jeleit mutató elítélteket az igazságügyi miniszter engedélyével a Magyar Királyi Országos Igazságügyi Elme Megfigyelőbe szállították.⁸ Ha az elítélt itt végzett megfigyelésére és kezelésére már nem volt szükség és az elítélt még nem töltötte le a büntetését, visszaküldték a börtönbe, ha pedig az elítélt büntetése lejártakor még nem gyógyult meg, a rendőrség elszállította a Magyar Királyi Állami Téboldyába.⁹

Speciális elkülönítési és rezsimszabályok vonatkoztak a visszaeső- és a politikai elítéltekre. A visszaesők magánzárkában töltendő büntetésük elején négy hétig csak az előírt ételmennyiség kétharmadát kapták meg és nem dolgozhattak, hat hónapig nem kaphattak munkajuttalmat és nem vásárolhattak saját szükségletükre élelmiszert. A politikai elítéltekre enyhébb rezsimszabályokat alkalmaztak, nem helyezték őket magánzárkába, zárkájukat maguk rendezhették be, a zárkaajtajuk nappal nyitva állt, viselhették saját ruhájukat, élelmezhettek magukat (napi fél liter bort, vagy sört is fogyaszthattak), dohányozhattak. Munkakötelezettségük nem volt, levelezésük ellenőrzött, de korlátlan volt, naponta fogadhattak látogatót.¹⁰

7. A két világháború között a korrekcionista irányzat jelentősen veszített a korábbi dinamizmusából. FINKEY Ferenc lankadatlan kitartását jelzi, hogy megkísérelte a rabnevelés (általános, felnőtt korúakra is vonatkozó) rendszertani helyét kijelölni és fontosságát hangsúlyozni.¹¹ Ebben az időszakban a kriminálpedagógia elméleti műveléséről nincs tudomásunk, az akkor hatályos hárszabályok azonban rendelkeztek az elítéltek erkölcsi támogatásáról (val-

láserkölcsi, lelki gondozásukról), kiemelték az elítéltek szellemi gondozása körében az oktatásnak és a börtönkönyvtár használatának fontosságát.¹²

Minden 30 év alatti elítéltet köteleztek az oktatásban való részvételre, a 30 évnél idősebbeket egyéni elbírálás alapján is kötelezhette erre az igazgató, egyébként részvételük önkéntes volt. Az oktatás kezdő és haladó osztályokban történt, szükség esetén harmadik osztály létrehozására is lehetőséget nyitottak.¹³ A mezőgazdasági munkát végző elítéltek számára télen tartották az oktatást. Vasárnap és ünnepnapokon, a délutáni istentisztelet után az igazgató, a börtönlelkész, a nevelő vagy a vezetőség által meghívott személy tartott előadást, néha vetítéssel kísérve. A börtönlelkészek hetente egyszer oktatást tartottak a hívőknek. A büntetés-végrehajtási intézetekben a nevelők vezették az elítéltek által használható könyvtárakat. A könyvtárban általában — az iskolai tankönyveken és imakönyveken kívül — tudományos és szépirodalmi művek voltak találhatóak. Kölcsönzésre egyszer egy héten került sor. Az elítéltek nem csak a létesítmény könyvtárát használhatták, hanem — saját költségükön vagy a családjuk közvetítésével is — beszerezhettek könyveket és előfizethettek folyóiratokra.¹⁴

8. A javítás fontos feltételének tekintették a lelki gondozás és az oktatás mellett a munkáltatást. A korabeli szerzők — amellet, hogy az elítéltek haszonnal foglalkoztatását kritika nélkül elfogadták és támogatták — elsősorban a munkáltatás erkölcsnemesítő, javító hatását hangsúlyozták. A rabmunkáltatás szerepét, funkcióját több szempontból közelítették meg. Gazdasági értelemben azért tekintették fontosnak, mert a nagyszámú rab munkaerejének kihasználatlansága gazdaságilag komoly veszteséggel járt volna az állam számára, ugyanakkor, ha sikerül a rabot munkaszerető, dolgos emberré formálni, munkája szabadulása után is hozzájárul a nemzeti vagyon növekedéséhez. Jelentőségét továbbá abban is látták, hogy a rabok munkája által a büntetés-végrehajtási költségek egy része megtérül, az államnak ugyanis egyre jelentősebb kiadást jelentett a büntetés-végrehajtási intézetek létesítése és fenntartása. A hazai börtönügyi irodalom azt is korán feltárta, hogy a rabok munkával foglalkoztatása a büntetés tartama alatt testi és szellemi egészségük megőrzésében is meghatározó jelentőségű, elsősorban mozgásra és az izmok tevékenységére van szükség a testi erő fenntartásához, de ugyanígy nélkülözhetetlen a munka a szellemi képességek megővésében is. Végül meggyőződéssé vált, hogy a rendszeres munka a munkaerőpiac megszilárdulásához vezet, ez pedig tartós helyet biztosít a munkaerőpiacon, ezáltal csökkenthető a visszaesések száma.

Az elítéltek munkáltatása kérdésében a hazai börtönügyben kezdettől fogva a *munkakényszer elve* uralkodott. E vonatkozásban a Csemegi-kódex a különböző szabadságvesztési nemek között differenciált, ami azt jelentette, hogy míg a fegyházban kizárta a választási lehetőséget, a börtönben és a fogházban az elítéltek választhattak a munkanemek között. A rabmunka természetének elvi meghatározásánál figyelembe vették, hogy annak elsősorban hasznosnak, javakat termelőnek kell lennie, kijelölésénél figyelembe kellett venni az egyén hajlamait, képességeit, életkorát, testi erejét, egészségi állapotát. A kézműipari munkát általában alkalmasabbnak tartották a munkaerőpiaci felkészítéshez, mint a gyáripari jellegű munkát, ahol többnyire részmunkát végezhetek a fogvatartottak.¹⁵

A munkáltatás megszervezését tekintve a fogvatartottakat elsősorban állami szervezésű ipari vagy mezőgazdasági munkahelyekre irányították, és csak azokat foglalkoztathatták magánvállalkozók, akiknek a számára nem volt munka az állami munkahelyeken. A közmunkákat előnyben részesítették az egyéni igényekkel szemben. A fogvatartottak foglalkoztatása keretében belső munkavégzésre a lakózárkában,¹⁶ műhelyekben, az intézet udvarán vagy a börtöngazdaságban kertészeti és mezőgazdasági munkákra kerülhetett sor.¹⁷ A büntetés-végrehajtási intézeten kívül az állami fogházak csak közmunkákon dolgozhattak, azaz közintézmények és hatóságok részére. A munkára beosztást a börtönvezető vagy az irányítással megbízott hatóság látta el.

9. Az intézetek rendjének és fegyelmeinek betartatását biztonsági intézkedésekkel, fegyelmi büntetésekkel és jutalmakkal segítették elő. A fegyelem súlyos megsértése esetén a cselekmény folytatásának megakadályozására a bilincset, a kényszerzubbonyt, a láncolást és a lö-

fegyvereket alkalmazták. Bilincs használatára akkor került sor, ha az elítélt tartósan nyugtalan volt, ha ellenállt, ha átszállítás során meg akart szökni, ha a szökés veszélye fennállt. Kényyszerubbonyt és láncokat csak a dühöngők esetében alkalmazták megnyugvásukig. Lőfegyvert önvédelem, szökés megakadályozása és lázadás leverése esetén alkalmazhattak.

A fegyelmi büntetések voltak: megrovás, kedvezmények (munkáért járó jutalom, levélírás engedélyezése, látogatók fogadása, olvasás, stb.) megvonása, sétaidő lerövidítése, magánvagy szigorított zárka (sötétzárka), kéz- és lábbilincs, kurtavas. A testi fenyítést a szabályok tilalmazták, azonban ezzel csaknem egyenértékű volt a kéz- és lábbilincs és az un. kurtavas.¹⁸

A munkáért kapható jutalom, a szabad levegőn végezhető munka, az olvasás, az átmeneti intézetbe történő kihelyezés és a feltételes szabadlábra helyezés volt. Jutalomnak tekintették még az elítéltnak azt a jogát, hogy büntetése egyharmadának letöltése után maga gondoskodhatott az ellátásáról, hogy kivételes alkalmakkor (karácsony, az államfő születésnapja, stb.) vásárolhatott magának 3 liter bort és hogy jó magaviselet esetén legfeljebb havi 6 pengőt fordíthatott élelmiszer vásárlásra.¹⁹

10. A fogvatartottak higiénijának, egészségének fenntartására a korabeli börtönviszonyok feltételei szűkös és differenciált lehetőségeket biztosítottak. Befogadáskor minden elítélt köteles volt megfürödni. Nyáron a fegyházak legalább havonta egyszer, a börtönösök és a fogházasok hetente egyszer fürödtek hideg vízben, a többi évszakban a fegyházasok háromhavonként legalább egyszer, a börtönösök és a fogházasok kéthetente fürödtek meleg vízben. A piszkos munkát végző elítéltek télen is hetente fürödtek. Borotválkozásra hetente egyszer, hajvágásra kéthavonta került sor. A fehérműt hetente, az ágyneműt havonta kétszer cserélték. A fegyházasok és a börtönösök naponta két órát, a fogházasok naponta egy órát tölthettek szabad levegőn. Ünnepnapokon délelőtt az örök a 30 év alatti elítéltekkel tornagyakorlatokat végeztek.

Az orvos befogadáskor minden elítéltet gondosan megvizsgált, a vizsgálat eredményéről pontos nyilvántartást vezetett. Előírás szerint hetente egyszer ellenőrizte a létesítmény minden helyiségét: ellenőrizte a tisztaságot, a szellőztetést és a fürdőket. Megvizsgálta a betegeket és szükség esetén intézkedett kórházban elhelyezésükről. Kontrollálta az étkezés minőségét és mennyiségét.²⁰

11. A szabaduló elítéltek utógondozását társadalmi szervezetek, rabsegélyező egyletek látták el, amelyek rendszerint egy-egy börtönnel álltak kapcsolatban.²¹ Az egyletek tagjai lehetőséget kaphattak arra, hogy meglátogassák a börtönökben a szabadulás előtt álló elítélteket, megismerhessék életkörülményeiket és segítségeket nyújtsanak nekik vagy a családjaiknak. A büntetés-végrehajtási intézet az elítélt szabadulása előtt értesítette az egyletet, amely pártfogót jelölt ki az elítélt utógondozására. A szabaduló elítéltek a létesítmény segélykeretéből kaptak ruhát, vonatjegyet és legfeljebb 50 pengőt. A feltételesen szabadlábra helyezett személyeknek meghatározott időközönként jelentkezniük kellett az illetékes rendőri szervnél, amely rendszeresen ellenőrizte magaviseletüket és életvitelüket. Ezek az elítéltek csak a hatóság engedélyével változtathattak lakhelyet.²²

12. Az intézeti infrastruktúrát a két világháború között gyűjtőfogalomként letartóztató intézeteknek nevezték. Ezek bírósági fogházak (törvényszéki és járásbírósági) és országos büntetőintézetek (fegyintézet, börtön, államfogház, közvetítőintézet), valamint dologházak voltak. A két világháború között funkcionáló úgynevezett országos büntetőintézet volt a budapesti Magyar Királyi Országos Gyűjtőfogház, a váci Magyar Királyi Országos Fegyintézet és Közvetítőintézet, a soproni Magyar Királyi Országos Fegyintézet és Szigorított Férfi Dologház, a hartai Magyar Királyi Országos Büntetőintézet (Állampuszta), a márianosztrai Magyar Királyi Országos Büntetőintézet és Szigorított Női Dologház, a szegedi Magyar Királyi Kerületi Börtön és Államfogház. Az antropológiai reformirányzat hatására, bűnügyi embertani laboratórium is működött a Magyar Királyi Országos Gyűjtőfogházban, az elkövetők embertani és lélektani sajátosságainak tanulmányozására. Vácott a Magyar Királyi Országos Fegyintézet és Közvetítőintézetben és a budapesti Magyar Királyi Országos Gyűjtőfogházban üzemeltettek jól felszerelt rabkórházakat is. 1922-ben állították fel az Magyar Királyi Országos Börtönügyi

Múzeumot, s 1925-től az Magyar Királyi Igazságügyi Minisztériumban TAUFFER Emil örökseinek felajánlásaiból nyílt meg a Börtönügyi TAUFFER-könyvtár. Az 1920-as évek végén Állampusztán rabmunkaerővel épült fel az egyemeletes iskolaépület, ebben lakások is átadásra kerültek az intézeti tanító és a lelkész számára. Vácott — ugyancsak a rabmunka végzés eredményeként — fegyőri lakást, Márianosztrán pedig új munkatermeket, valamint Hartán az 1930-1931 évben új zárka- és munkatermi épületet, tovább fegyőri lakásokat hoztak létre. A hartai kiskápolnát kibővítették és mintegy 300 személy befogadására tették alkalmassá. A szegedi börtön Nagyfai bér gazdaságában 100 rabmunkás számára zárkaépületet és 7 fegyőri lakást létesítettek.²³

13. *A büntetés-végrehajtás egyik kulcskérdése a személyi állomány megfelelő kiválasztása és felkészítése volt.* Az 1930-1931. évi kimutatás szerint a fegyintézetekben és a törvényszéki fogházakban a főállású börtönügyi tisztviselők — igazgató, titkár, főtiszt, orvos, lelkész, tanító, őrparancsnok, fogalmazó, fogházgondnok — létszáma 94 fő volt, a tiszteletdíjas alkalmazottak — orvos, lelkész, tanító — létszáma 88 fő volt, az őrszemélyzet 1 460 főből állt.²⁴ A törvényszéki fogházakban, csupán egy rendszeresített tisztviselői állás volt, a fogházvezető tiszté (fogházfelügyelő, vagy fogházgondnok), aki a Magyar Királyi Ügyészség vezetőjének, vagy helyettesének felügyelete alatt vezette a fogházat és akinek az őrszemélyzet közvetlenül volt alárendelve.

A börtönügyben magasabb szakmai képesítést, kvalitásokat és alaposabb felkészülést, tájékozottságot igénylő képzettségeket a XX. század elejétől követelték meg a személyi állományának a tagjaitól, ekkortól vált ugyanis a hivatás bonyolulttá, mivel Európa-szerte, így hazánkban is a megtorlást, mint célt felváltotta a megelőzés. Több előzmény után az első átfogó miniszteri előírás a börtön-személyzet képesítéséről 1926-ban jelent meg.²⁵ A képesítési előírások az általános erkölcsi és jogi követelményeken túl már iskolai végzettséget is meghatároztak az alkalmazás előfeltételeként, így igazgatónál és fogalmazónál jogi végzettséget, főtiszteknél, tiszteknél érettségit, őrszemélyzetnél fegyverforgatásban, írásban, olvasásban, elemi számolásban való jártasságot, nőfelügyelőknél további követelményként a házi és női ipari munkában való jártasságot. A tisztviselői kar folyamatos szakmai tájékozottságáért az irányítást ellátó ügyészek voltak felelősek.²⁶

A lelkész, a tanító és az orvos tiszteletdíjas alkalmazottként dolgozott. Római katolikus lelkészi álláshoz áldozópapságról szóló bizonyítvány, a református és az evangélikus lelkészi álláshoz lelkészi és beavatási oklevél volt kötelező. A tanítói álláshoz elemi iskolai tanítói oklevelet, orvosi állásra „egyetemes orvostudori” oklevelet és törvényszéki orvosi vizsga letételét követelték meg. A fogházi lelkész és tanító ügykörét a helyi viszonyok figyelembe vételével a főügyész állapította meg. A fogházorvos a letartóztatottak gyógyításán és a fogház egészségügyi viszonyainak ellenőrzésén felül az örök és azok családtagjainak gyógykezelésére külön díjazás nélkül is kötelezve volt. A gyógyszereket vénykönyvbe kellett beírnia. Magángyakorlatában csak annyiban volt korlátozva, hogy jogerősen elítélt számára magánúton, vagyis az elítélt, vagy a hozzátartozó kérelmére nem állíthatott ki a büntetés-végrehajtás elhagyását, vagy félbeszakítását célzó orvosi bizonyítványt.

A fogvatartottak közvetlen felügyelete és őrzése az őrszemélyzet feladata volt (meghatározott esetben a börtönügyi hatóságok a honvédséget és a csendőrséget is igénybe vehették).²⁷ A törvényszéki fogházaknál alkalmazott őrszemélyzet tagjai a fogházőrmesterek, a fogházőrök és a nőfelügyelők voltak. A fogházőrmesterek a fogházőrök és a nőfelügyelők közvetlen előjárói voltak. Egyikük a fogházvezető tiszt rendelkezéseinek megfelelően az örök szolgálatát szervezte, gondoskodott a befogadott letartóztatottak motozásáról elhelyezéséről és kellő őrizetéről, valamint ellenőrizte az őrszemélyzetet, a másikat felügyelt a napirend, a házszabályok pontos betartására, a rend, a tisztaság fenntartására, vezette a munkakeresményi és élelmezési naplót, felügyelt az épület szerelvényeire, biztonsági berendezéseire. A fogházőrök feltétlen engedelmességgel tartoztak a tisztviselőknek. A napi rendes őrzési és felügyeleti feladatokon kívül tűzvész, vagy az intézetet fenyegető más elemi csapás, zendülés, kitérés kísérlet, szökés esetén bármikor kötelesek voltak szolgálati helyükre sietni. A nőfelü-

gyelők a fogházörök feladatait végezték a női letartóztatottakkal szemben. Ha valamely fogháznál a női letartóztatottak száma csekély volt, a fogházőrmesterek házastársukkal végeztették el a nőfelügyelők feladatait.²⁸

A börtönalkalmazottak az állami alkalmazottakhoz hasonló bérezésben részesülnek. Az igazságügyi miniszter igénybe vehette a fogva tartottak nettó jövedelmének 10 %-át abból a célból, hogy jutalékot fizessen azon alkalmazottaknak, akik a fogva tartottak ipari vagy mezőgazdasági tevékenysége érdekében túlteljesítették előírt feladataikat. Az igazgatónak, az örök vezetőjének és a börtönvezetőnek a létesítményben kellett laknia. A személyzet más tagjai számára a bentlakás nem volt kötelező, de ha a körülmények lehetővé tették, ők is lakhattak a börtönön belül.²⁹

A börtönügyi tisztviselők — az orvosok és a lelkészek kivételével — szolgálat közben egyenruhát voltak kötelesek viselni s azt a karddal együtt saját költségen kellett beszerezniük. Az egyenruha viselés célja, „ . . . hogy a tisztviselő szolgálata teljesítése közben felismerhető legyen, tekintélye a fegyveres őrszeméllyel és a letartóztatottakkal szemben emeltessék és személyi biztonsága az egyenruhához tartozó oldalfegyver viselése által fokoztassék”.³⁰

Össességében megállapítható, hogy az ország általános politikai, gazdasági helyzetét tekintve a világháborús vereség és a nyomában bekövetkezett összeomlás, a forradalmak és a területváltozások mélyreható és általános válságba sodorták a magyar társadalmat. A depresszióba sodródott ország minden területén megmutatkoztak ezek a válságjelek, így átmenetileg az igazságszolgáltatás területén is, azonban sokkal tartósabban a börtönügy területén, amelynek anyagi és szellemi támogatottsága a vizsgált, második világháborúig terjedő korszakban már nem nyerte vissza korábbi preferenciáit. Tény, hogy sem az ország gazdasági helyzete, sem pedig az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet már nem kínált lehetőséget a mégoly szolid börtönreformálásra sem. A honi börtönügy szakmai fejlődését ráadásul még az is nehezítette, hogy a leszerelt hadsereg számos tisztjét a börtönök élére reaktiválták, amelynek következményeként a börtönélet erőteljes militáris vonásokat öltött. Többek között ezekre az okokra is visszavezethető, hogy a századeleji — a nyugat-európai igazságszolgáltatásra termékenyítő hatású, a humán tudományokat segítségül hívó — reformista kriminálpolitika a hazai büntetés-végrehajtásunk gyakorlatában alig érzékelhető.

Áttekintve a pozitivista büntetőpolitika „tettes-felelősségi rendszerének” hazai érvényesülését, a bevezetett intézményeknek hatékony gyakorlati működéséről aligha lehet beszélni. Honi büntető törvényhozásunk korabeli reform-szándékai a fiatalok, a dolog-kerülő és a krónikus visszaesők reszocializálását illetően ugyan vitathatatlanul előremutatóak voltak, - de a megelőzés célzatával létrehozott intézkedések a végrehajtás szférájában - megfelelő tárgyi és szellemi feltételek híján csupán az ártalmatlanná tételt, a fizikai elszigetelést, az elrettentést szolgálták. Ezt jelzi, hogy mind a dologház, mind a szigorított dologház – az erre irányuló tervekkel ellentétben – sosem rendelkezett speciális, erre a célra létrehozott létesítményekkel. A megvalósítás akadályát azonban jelenthette az is, hogy az ország növekvő gazdasági nehézségei már nem tették lehetővé az egyre inkább maradékelven finanszírozott büntetőintézetek létesítését.

Jegyzetek:

- ¹ MEZEY: 98.p.
- ² Loc.cit. 99.p.
- ³ 1922-ben a Balassagyarmati Fogház számára 250 kat. holdnyi szügyi, 1923-ban a nyíregyházi fogház számára 1034 kat. holdnyi nyíregyházi, 1926-ban a budapesti Gyűjtőfogház számára 1520 kat. holdnyi, a besnyői és a hartai intézet számára 647 holdnyi bojárpusztai birtokot béreltek. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1926-ban a gyulai törvényszéki fogház részére 65, a szolnokinak 15, a kaposváriaknak 20, a nagykanizsainak 25, a pécsi és veszprémi fogháznak 8-8 kataszteri holdat 1929-ben pedig a szegedi börtönnek 746 holdat és 442 négyszögöl (Nagyfa) juttatott kincstári tulajdonul.
- ⁴ 1928/X.tc.
- ⁵ BALOGH — BANKA — DEME: 69-70.p.
- ⁶ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* 143.p.
- ⁷ A nők fegyintézete és dologháza Márianosztrán, dologháza Kalocsán volt. Nők elhelyezése továbbá törvényszéki fogházakban is a férfiaktól elkülönítve történt.
- ⁸ Az intézet 1896. XI. 1.-én kezdte meg működését a Budapesti Királyi Törvényszék Lőportár dülői fogháza mellett (a jelenlegi Budapesti Fegyház és Börtön területén). Az intézet vezetésével MORAVCSIK Ernő egyetemi tanárt bízták meg. Az intézetbe a letartóztatottak elmeállapotuk megfigyelésére, a fogságban, a javító intézeti nevelésben lévők és az elmebeteggé váltak kezelés céljából voltak felvehetők. Kezdetben a Belügyminisztérium bérelt az intézettől ágyat, olyan betegek számára, akik súlyosabb fokú közveszélyesség miatt nem voltak a „többiek közé valók”. Később ezt az elkülönítést átmenetileg megszüntették, majd az intézetet a 1926-ban rendelettel újja szervezték, elnevezése pedig Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeorvosító Intézetre változott.
- 9 052/1906. (IV. 15.) IM.r.
- ⁹ PALLO: 25-26.p.
- ¹⁰ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit.
- ¹¹ FINKEY: *A magyar büntetőjog tankönyve.* ; Idem: *Büntetéstani problémák.* ; Idem: *A patronage a háború alatt és a háború után.*
- ¹² SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit. 180-237.p.
- ¹³ Az oktatás az első osztályban az olvasást, írást és számolást; a második osztályban Magyarország földrajzát és történelmét valamint mezőgazdasági alapfogalmakat; a harmadik osztályban általános földrajzot, természetrajzot, nyelvtant, jogi és állampolgári alapfogalmakat foglalt magába.
- ¹⁴ A letartóztatottak erkölcsi nevelésére és fontosabb napi eseményekről tájékoztatására 1929. végén „Fogházújság” létesült, melyet kéthetenként a váci fegyház nyomdájából küldtek meg a többi országos büntetőintézet és a törvényszéki fogházak számára.
- ¹⁵ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit. 192-194.p.
- ¹⁶ Az elítéltek a lakózárkában elsősorban kefégyártással, könyvkötéssel, kosárfonással, varrással, szövessel és üvegezéssel foglalkoztak.
- ¹⁷ Kertészeti vagy mezőgazdasági munkát csak az az elítélt végezhetett, aki 1) letartóztatása előtt már végzett ilyen munkát illetve hajlama és egészségi állapota alapján alkalmas ilyen munkára; 2) aki zárkában már letöltötte az előírt időt és a magaviselete erre alkalmassá teszi; 3) akinek a személyisége nem rejti magában a szökés veszélyét.
- ¹⁸ BALOGH — BANKA — DEME: op.cit. 189.p.
- ¹⁹ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit.
- ²⁰ A büntetés-végrehajtási intézetek étkezési alapszabályja az alábbi volt: naponta 650 gr kenyér; hetente kétszer hús. Húsos napokon: reggeli: 52 cl lisztleves; ebéd: 52 cl húsleves, 87,5 g főtt marhahús vagy gulyás, 52 cl főzelék; vacsora: 52 cl leves. Húsmentes napokon: az étrend változatlan volt, csak a húst főtt tésztára vagy főzelék helyettesítette. A nehéz fizikai munkát végző elítéltek kaptak még 150 g kenyeret és dupla adagot a főzelékből vagy a főtt tésztából. A jó magaviseletű elítéltek a saját pénzükön vehettek maguknak élelmiszereket.
- ²¹ Az egyes tevékenységének anyagi alapját zömében jótékonyági adományok képezték, az állami költségvetés csupán alkalmilag és csekély összegekkel támogatta az egyes munkáját.
- ²² BALOGH — BANKA — DEME: op.cit. 183.p.
- ²³ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit. 99.p.
- ²⁴ Loc.cit. 415.p.
- ²⁵ 12 000/1926. (VIII. 24.) IM.r.
- ²⁶ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit. 390-391.p.
- ²⁷ Az őrszemélyzet és a fogvatartottak számának aránya általában hat fogva tartottra kellett egy őrt számítani. Figyelembe véve azonban azt a tényt, hogy az őrök a szorosan vett felügyelet mellett egyéb munkákat is végeztek (portákszolgálat, kocsis munka, munkavezetői feladatok), s tekintve az éjszakai szolgálatot, a betegségeket és a nyári szabadságot, egy őrnek általában 10-15 elítéltet kellett szemmel tartania.
- ²⁸ SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* op.cit. 398-401.p.
- ²⁹ Loc.cit. 383.p.
- ³⁰ Loc.cit. 401.p.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések):

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BALOGH — BANKA — DEME — BALOGH László — BANKA Lajos — DEME Mihály et al. : *Büntetésvégrehajtási jog I-II.* Budapest, 1983, BM. Könyvkiadó. 649 p. HU-ISBN 963 03 1542 4.
(5.;18.;22.;
- FINKEY: *A patronage a háború alatt és a háború után.* — FINKEY Ferencz: *A patronage a háború alatt és a háború után.* Pécs, 1915, Wessely és Horváth Könyvkiadó. 15 p.
(11.;
- FINKEY: *Büntetéstan problémák.* — FINKEY Ferencz: *Büntetéstan problémák.* Budapest, 1933, Magyar Tudományos Akadémia. 312 p. /A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 4./
(11.;
- SZÖLLŐSY: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* — SZÖLLŐSY Oszkár: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása.* Budapest, 1935², Révai Testvérek Irodalmi Intézet és Részvénytársaság. 608 p.
(6.;10.;12.;15.;19.;23.;24.;26.;28.;29.;30.;

TANKÖNYVEK

- FINKEY: *A magyar büntetőjog tankönyve.* — FINKEY Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. 634 p.
(11.;

TANULMÁNYOK

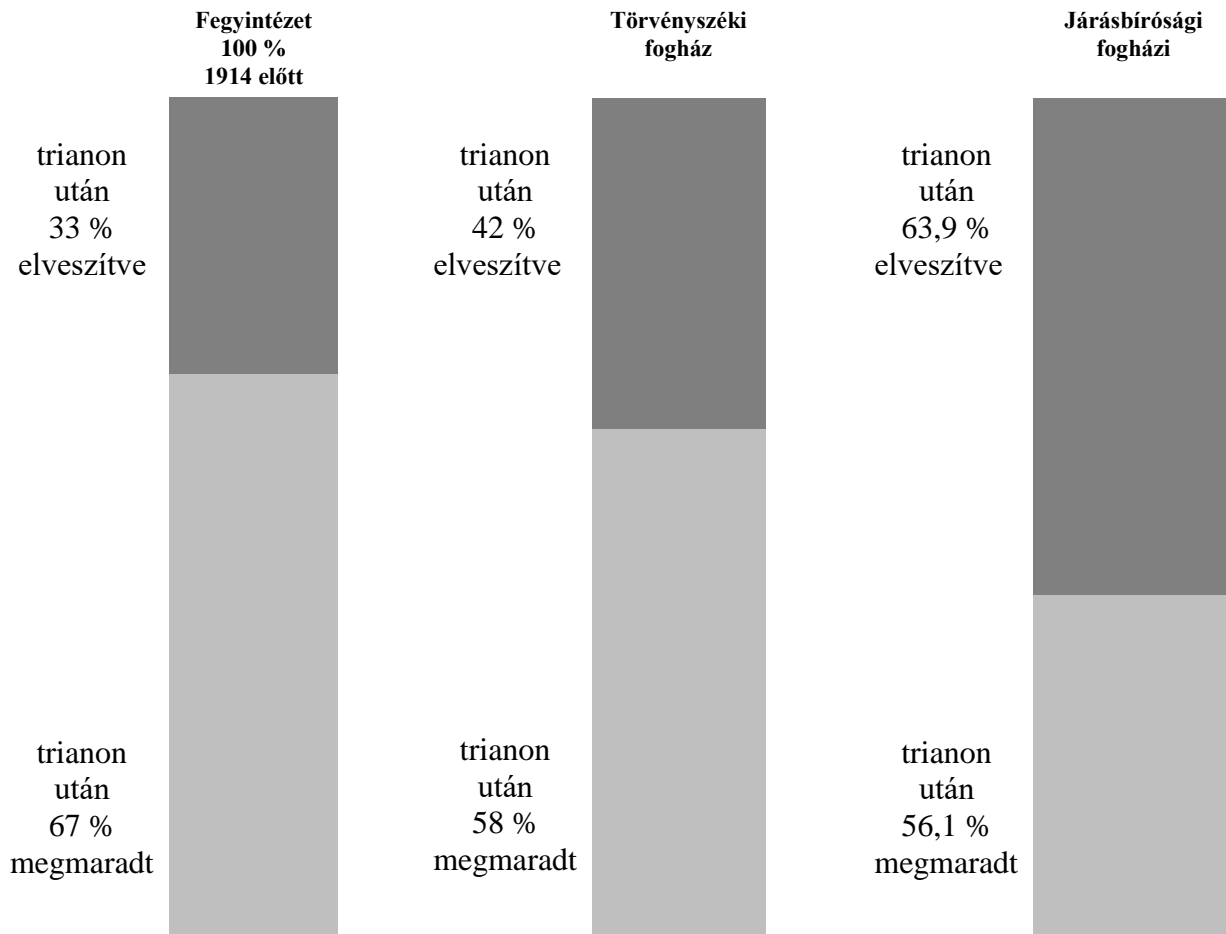
- MEZEY — MEZEY Barna: Új határok között. Bv. a két világháború közötti Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, XIV.évf. (1995) 3.sz. 95-102.p. HU-ISSN 1417-4758.
(1.;2.;
- PALLO — PALLO József: Gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedések végrehajtásának jellegzetességei. *Börtönügyi Szemle*, XXV.évf. (2006) 3.sz. 25-34.p. HU-ISSN 1417-4758.
(9.;

JOGSZABÁLYOK

- 1928/X.tc. — 1928/X.tc. a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról.
(4.;
- 9 052/1906. (IV. 15.) IM.r. — 9 052/1906. (IV. 15.) IM.r. a Magyar Királyi Budapesti Gyűjtőfogház mellett létesített Magyar Királyi Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet szervezetéről.
Magyarországi Rendeletek Tára, (1906) I.kötet. 495-504.p.
(8.;
- 12 000/1926. (VIII. 24.) IM.r. — 12 000/1926. (VIII. 24.) IM.r. egyes büntetőintézeti tisztviselők elméleti képzésének megállapítása tárgyában.
Igazságügyi Közlöny, XXXV.évf. (1926) 8.sz. 169.p.
(25.;

I.sz. melléklet

*A trianoni békediktátum káros hatása
a magyar büntetés-végrehajtási intézetrendszerre.*

Forrás ! MEZEY Barna: Új határok között. Bv. a két világháború közötti Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, XIV.évf. (1995) 3.sz. 95-102.p. HU-ISSN 1417-4758.